

Dizzjunarji Maltin

Studju Kritiku ta' A. CREMONA

MALTESE LEXICOGRAPHY. — J. Aquilina, (Estratt mill-
“Orbis” — *Bulletin International de Documentation Lin-
guistique.* — Tome II, No. 2, 1953 — Louvain).

F'din il-kontribuzzjoni fir-rivista belġjana ta' l-Università Kattolika ta' Louvain, il-Professur Aquilina jaghti fil-qosor, iżda b'mod komprensiv b'hal kwadru sinottiku ta' l-istorja lessikografika ta' l-Isien Malti. Bhalma jurina, hija haġa li ma ssibhiex hliet fil-Malti, illi l-letteratura Maltija kellha titwieled wara l-holqien, l-ewwelnett ta' grammatika, imbagħad ta' dizzjunarju, u dan jurina li l-isvilupp tal-lingwa Maltija, bhala lsien miktub, ma mexiex fuq ir-rota ta' l-ilsna l-oħra, jiġifieri beda fuq prinċipji akkademiċi u mhux pedagogiċi, u għalhekk, dizzjunarju donnu kellu iżjed importanza filoġika milli skolastika jew letterarja, il-maqlub ta' dak li ġara f'lingwi oħra. Dan jidher wisq iżjed fix-xogħol ta' De Soldanis bid-dizzjunarju manuskritt u bil-grammatika tiegħu milli fil-*Lexicon* ta' Vassalli.

L-Awtur jaghti lista ta' 12-il dizzjunarju li s'issa ġew stampati mill-1796, jiġifieri minn Vassalli 'l hawn, fosthom tnejn etimologiċi. Iffisser il-pjan ta' Vassalli fuq il-mezz tal-kottivazzjoni tal-Malti bhala biċu ta' tagħlim għall-poplu—kif jidher mid-Diskors Preliminari tad-Dizzjunarju ta' Vassalli, li bhala bażi ta' dan it-tagħlim iqiegħed il-Grammatika u d-Dizzjunarju tiegħu.

Il-metodu ta' Vassalli fil-kompilazzjoni tad-Dizzjunarju huwa mfisser bir-regqa kollha, u, bhala t-tieni xogħol, wara dak ta' De Soldanis, l-Awtur iqisu mill-aħjar fost dawk ukoll li saru wara, għalkemm ma tistax tgħid li hu perfett. Fil-moħħ ta' Vassalli l-iskop tad-dizzjunarju kien iktar skolastiku milli filoġiku, li jiġifieri jkteb u jippubblika dizzjunarju li jkun ta' fejda u għajuna għal min irid jtgħallem it-tifsir ta' kliem Latin u Taljan li dak iż-żmien kienu ż-żewġ lingwi skolastiċi—għalkemm kellu wkoll il-hsieb li jaghti f'supplement l-etimologija tal-kliem.

Illi l-metodu alfabetiku fit-taqsim tal-kliem skond id-dizzjunarji ewropej, kif fuqu mexa Vassalli u lessikografi oħra (barra jidhirli jien A. J. Caruana) luwa l-metodu l-iżjed prattiku għall-istudent Malti, għalkemm xjentifikament mhux il-metodu ta' l-ilsna semitiċi, jammettith l-istess Awtur, kif ukoll għandu jammettith kull studjuż u kull min iġghallem. Hija haġa li skond is-sens prattiku, jammettith ukoll l-Awtur, dik li l-metodu tat-taqsim radikali tal-kliem ma jaqbilx f'dizzjunarju Malti (naħseb jien l-iktar f'dizzjunarju skolastiku)—f'Isien li fih hemm mal-40 fil-mija ta' kliem rumanz li ma jwisslux il-forom tagħhom fuq għerq il-kelma. Il-metodu tat-tagħlim radikali tal-kliem, jaqbel isir f'dizzjunarju etimologiċu bhalma sar b'ċertu mod wisq iżjed minn Dessoulavy fil-*Maltese-Arabic Word List* milli minn Barbera fid-dizzjunarju tiegħu, li mexa kelma b'kelma fuq l-ordni tal-kliem fid-dizzjunarju ta' Falzon.

Skond l-Awtur, Caruana qabeż il-foss, u halla barra l-kliem ta' nisel rumanz, fil-waqt li, kif naħseb jien, Caruana hallih apposta, ghax l-iskop tiegħu kien li jagħti biss in-nisel tal-kelma Maltija-Semitika u mhux tal-kelma Maltija-Rumanza.

Fuq kollox l-Awtur fid-dizzjunarji Maltin (teħodhom kollha kema huma) isib dawn in-nuqqasijiet: Nuqqas ta' xi kliem użat, biċċa minnu f'xi postijiet ekejkna tal-gżejjer; nuqqas ta' tifsir sekondarju ta' kliem; nuqqas ta' forom immislin; nuqqas ta' verbi preposizzjonali li jbiddu t-tifsir mal-preposizzjoni li tissieheb magħhom, nuqqas ta' frażijiet, idjomi, eċċ.; nuqqas ta' eżempji fl-użu letterarju u fl-użu soċjali, tekniku, eċċ., u għal dawn l-Awtur ifisser b'reġqa u b'mod dettaljat b'eżempji.

F'dizzjunarju bħalma hu dak ta' Vassalli ma tistax tisternieh li ma jkollux xi waħda, tnejn jew iżjed minn dawn in-nuqqasijiet bħalma ma tistax tistennieh fl-ewwel dizzjunarji li nkitbu f'isna oħra. Id-dizzjunarji jikbru mal-progress tal-Lsien fil-letteratura tiegħu. Bħalma jfisser l-Awtur, dizzjunarju, bħalma hu ta' Vassalli, u ta' oħrajn li harġu wara (nehhi ta' Caruana u ż-żewġ dizzjunarji etimoloġiċi li semmejna) mhumiex hliet ta' fejda popolari u skolastika.

L-Awtur, bħala prototip tad-dizzjunarji Maltin li s'issa harġu, jagħzel il-Lexicon ta' Vassalli li għaż-żmien li fih inkiteb ma jiġborx fih il-kliem kollu fid-dizzjunarji li harġu wara.

Meta nilfu dawn id-dizzjunarji, insibu li erbgħa minn dawn ma setgħux ikunu mgħammrin b'dak kollu li jinhtieg f'dizzjunarju bit-terminoloġija u frażjoloġija shiha tal-Lsien Malti fis-sens letterarju tal-kelma, billi huma dizzjunarji ekejkna li nsibuhom taħt l-isem ta' dizzjunarji *Portatili* fit-Taljan u *Little Concise* jew *Pocket Dictionaries* fl-Ingliż, bħalma huma d-dizzjunarji ta' Francis Vella, ta' V. Azzopardi, Mammo u Magro. Vassalli kien minn ta' l-ewwel li wera apprezzament f'xi hwejjeġ li oħrajn ta' warajh ma dahhlux fid-dizzjunarji tagħhom, jiġifieri kliem ta' tifsir sekondarju, eċċ., fil-waqt li Caruana jisboq lil oħrajn għall-kotor ta' idjomi, proverbi, u frażijiet safja li hu dahhal u li juru iżjed teknika fl-użu minn dawk il-frażijiet li nsibu fid-dizzjunarju ta' Busuttill, li għandhom fasla daqsxejn iżjed popolari u moderna.

Fl-aħharnett, meta wiehed jagħsar l-istudju tal-Professor Aquilina fuq id-dizzjunarji Maltin u jqis il-htigijiet ta' dizzjunarju Malti għal skopijiet popolari, skolastiċi, akkademiċi u filoloġiċi, nsibu li jaqbel li nimxu fuq dak li tawna il-na oħra iżjed xjuħ fil-letteratura tagħhom mill-ilsien Malti. U, għalhekk, fil-kompilazzjoni ta' dizzjunarju, il-kriterju għandu jkun differenti u skond il-bżonn ta' kull wiehed minn dawn l-iskopi, jiġifieri, kompilazzjoni ta': a) *Dizzjunarji ekejkna* għal idejn l-istudent ta' skej-jele elementari, li jagħtu tifsir sempliċi tal-kliem mill-Malti għall-Ingliż-Taljan u bil-maqlub mill-Ingliż-Taljan għall-Malti; b) *Dizzjunarji Kbar*, għal idejn studenti liceali, universitarji, eċċ., mill-Malti għall-Ingliż-Taljan, u vice-versa, b'taġhmira sewwa ta' tifsir, eċċ., ta' kliem komuni, letterarju, tekniku u frażjoloġiku; c) *Dizzjunarji Etimoloġiċi* fuq il-fasla tad-dizzjunarji ta' Dessoulavy u Barbera (bla ebda frażjoloġija)—kliem imfisser bl-Ingliż u bit-Taljan; d) *Dizzjunarji Kbar bil-Malti*, bil-Malti biss, fejn wara kull kma tingħata l-etimoloġija fil-qosor f'parentesi—bi kliem qadim u ġdid (letterarju, tekniku, xjentifiku) u bi frażjoloġija qadima u moderna,